

การประเมินคุณค่ากวีนิพนธ์สันสกฤต
เรื่องกumarสัมภวะของกาลิทาส*

สยาม ภัทรานุประวัติ**

อภินวคูปตะเป็นกวีและนักวิจารณ์วรรณคดีสันสกฤตคนสำคัญ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ เป็นผู้แต่งตำราโลจนะ ซึ่งเป็นงานที่อธิบายตำราวรรณคดีวิจารณ์ ชื่อรวันยาโลกะ ของ อานันทวรรณนะ (คริสต์ศตวรรษที่ ๘) ด้วยเหตุที่อภินวคูปตะได้ศึกษาทั้งงานปรัชญาและวรรณคดี อภินวคูปตะจึงได้ประยุกต์หลักการประเมินคุณค่าคัมภีร์ที่มีเนื้อหาทางปรัชญามาใช้กับการวิจารณ์วรรณคดี ทำให้เกณฑ์การวิจารณ์วรรณคดีของอภินวคูปตะมีความพิเศษต่างไปจากนักวิจารณ์คนอื่นๆ ในตำราโลจนะ อภินวคูปตะ อธิบายหลักการประเมินคุณค่างานประพันธ์สันสกฤตว่า งานที่จะมีคุณค่าและประสบผลสำเร็จได้นั้น ในเบื้องต้นควรพิจารณาจากเกณฑ์อนุพันธะ ซึ่งประกอบขึ้นจากเกณฑ์ย่อยๆ ๔ ประการ คือ อภิเรยะ ประโยชนะ สัมพันธะ และอธิการิน (granthasyābhidheya sambandha prayojanādhikārirūpam anubandhacatuṣṭayam)¹

คำว่าอนุพันธะ (Anubandha) ตามรูปศัพท์ หมายถึง ความต่อเนื่อง การสืบเนื่อง หรือกลุ่ม แต่อภินวคูปตะใช้ในความหมายว่า ประเด็นที่เกี่ยวข้อง (pertinent points)² โดยอภินวคูปตะอธิบายเกณฑ์ทั้ง ๔ ประการในอนุพันธะนั้นได้แก่

* ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. กุสุมา รัชมณี ที่กรุณาชี้แนะวิธีการศึกษากวีนิพนธ์สันสกฤตตามหลักธรวินิ คตลอดจนช่วยแก้ไขเนื้อหาในบทความนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

** นักศึกษาสาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹ Lokamani dāhāla ed. *Dhavanyālokaḥ* (Delhi : Bhāratīya Vidyā, 2000), p. 5.

² D. H. H. Ingalls & Other. *The Dhavanyāloka of Ānandavardhana with the Locana of Abhinavagupta* (Messachusetts : Harvard University Press, 1990), p. 52.

- ๑) อภิเษยะ (Abhidheya) คือ เนื้อหาของเรื่อง
- ๒) ประโยชนะ (Prayojana) คือ จุดมุ่งหมายสำคัญของเรื่อง
- ๓) สัมพันธะ (Sambandha) คือ ความสัมพันธ์กันของเนื้อหาและจุดมุ่งหมาย
- ๔) อธิการินหรืออธิการะ (Adhikāra) คือ ความพร้อมของผู้อ่าน

เมื่อเอ่ยถึงวรรณคดีสันสกฤต นักศึกษาทั่วไปมักนึกถึงกาลิทาส กวีสำคัญของอินเดีย ซึ่งมีชีวิตอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๕ ผลงานของกาลิทาสเป็นที่รู้จักแพร่หลาย เรื่องหนึ่งที่ได้รับการยกย่องอย่างมาก คือ เรื่องกุมารสัมภวะ โดยชาวอินเดียถือว่า กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะเป็นมหากาพย์เรื่องสำคัญ ที่มีความไพเราะมากที่สุดเรื่องหนึ่ง ในงานของอภิลุปะตะ ก็อ้างถึงกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะหลายครั้ง

Hillebrandt นักบูรพคดีชาวเยอรมัน ผู้ศึกษางานนิพนธ์ทั้งหมดของกาลิทาส ยกย่องว่ากวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ มีความงดงามและวิจิตรบรรจงอย่างยิ่ง ซึ่งกวีนิพนธ์เรื่องนี้อันแสดงถึงอัจฉริยภาพในการประพันธ์ของกาลิทาสได้เป็นอย่างดี³

กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรักของนางปารวดีกับพระศิวะ เรื่องตอนต้นกล่าวถึง นางปารวดี ธิดาของภูเขานิมาลัย นางปารวดีนี้เป็นอดีตชายาของพระศิวะกลับชาติมาเกิด นางมีความงดงามและมีใจรักดีต่อพระศิวะอย่างยิ่ง ดังนั้น จึงพยายามใกล้ชิดพระศิวะ โดยการมาปรนนิบัติ รับใช้พระศิวะขณะที่พระศิวะบำเพ็ญตบะบนภูเขาค่อม ต่อมาอสูรตารกาได้พรจากพระพรหมจึงมีฤทธิ์มาก ได้มาเบียดเบียนเหล่าเทวดาบนสวรรค์ และผู้ที่สามารถสังหารอสูรตารกาได้มีเพียงโอรสที่เกิดจากพระศิวะเท่านั้น แต่ในขณะนั้นพระศิวะกำลังบำเพ็ญตบะเทวดาทั้งหลาย จึงต้องหาทางให้พระศิวะอภิเษกกับนางปารวดี เพื่อพระกุมารจะได้ถือกำเนิดมาปราบอสูร เหล่าเทวดาได้ส่งกามเทพไปยังสถานที่บำเพ็ญตบะของพระศิวะ เพื่อให้พระศิวะรักกับนางปารวดี เมื่อกามเทพได้เห็นพระศิวะก็เกรงกลัวพระศิวะอย่างมาก แต่เมื่อเห็นนางปารวดีแล้ว ก็ตัดสินใจที่จะยิงศรให้พระศิวะรักนางปารวดี แต่กามเทพถูกไฟจากตาที่สามของพระศิวะทำลายเสียก่อน จึงทำงานไม่สำเร็จ

³ Alfred Hillebrandt, *Kālidāsa An Estimate of his Literary Merit* (Calcutta : The World Press, 1971), p. 30.

นางปารวตีเสียใจมาก จึงไปบำเพ็ญตบะเพื่อขอพรจากพระศิวะ พระศิวะเห็นความตั้งใจจริงของนางจึงได้แปลงร่างมาเป็นพราหมณ์หนุ่มรูปงาม เพื่อทดสอบความรักของนางปารวตี ในที่สุด พระศิวะก็ยอมแต่งงานกับนางปารวตี ตอนท้ายเป็นบทพรรณนาความรักของพระศิวะและนางปารวตีบนภูเขา⁴

กวีนิพนธ์ กุมารสัมภวะ มีเนื้อเรื่องที่ไม่ยาวเกินไปนัก ประกอบกับมีเนื้อเรื่อง น่าสนใจและบทพรรณนาที่ไพเราะอย่างยิ่ง ดังนั้น ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงจะลองศึกษากวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ โดยใช้เกณฑ์อนุพันธะดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ประกอบกับเกณฑ์อื่นๆ ของอภินวคูปตะในการพิจารณา คุณค่าและความสำคัญของกวีนิพนธ์เรื่องนี้ เพื่อให้เห็นแนวทางการวิจารณ์ และประเมินคุณค่า งานนิพนธ์สันสกฤตตามแบบนักวิจารณ์กวีนิพนธ์ชาวอินเดีย

อภิเชยะ (Abhidheya) คือ ความเหมาะสมของเนื้อหา ถือเป็นสิ่งแรกที่ผู้อ่านต้องพิจารณา เพื่อประเมินว่ากวีมีความสามารถในการเลือกเนื้อหาได้น่าสนใจและเหมาะสมเพียงใด กาลิทาสคงจะมีได้กำหนดโครงเรื่องกุมารสัมภวะขึ้นใหม่ แต่ได้ใช้เค้าเรื่องจาก เทวปกรณัมในไสวนิกาย ซึ่งน่าจะได้แก่ คัมภีร์ศิวปุราณะ ซึ่งเป็นปุราณะฉบับที่สำคัญที่สุดของไสวนิกาย เมื่อพิจารณารายละเอียดของเรื่องตามเกณฑ์ของอภิเชยะ พบว่า กาลิทาสสามารถสร้างคุณค่าให้กับเนื้อเรื่องกุมารสัมภวะ โดยจัดวางโครงเรื่องได้อย่างเหมาะสม กวีให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับตัวละครหลัก โดยการพรรณนาถึงชาติกำเนิด และรายละเอียดต่างๆ ของนางปารวตี ทำให้ผู้อ่านเข้าใจภูมิหลังของตัวละครสำคัญ จากนั้น จึงให้ตัวละครมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง โดยการพรรณนาถึงตอนที่นางปารวตีเจริญวัยขึ้น และหลงรักพระศิวะ ยอมมาปรนนิบัติพระศิวะ ปมปัญหาที่สำคัญของเรื่องนี้คือ การหาทางให้พระกุมารมากำเนิด เพื่อปราบดาธาสูระ ด้วยเหตุนี้ เทวคาทั้งหลายจึงพยายามหาทางให้พระศิวะอภิเษกสมรสอีกครั้ง

⁴ มัลลินาถะ อรรถกถาจารย์คนสำคัญในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ได้แต่งภาษยะภาษาสันสกฤต อธิบายกวีนิพนธ์ของกาลิทาสไว้หลายเรื่อง ในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ มัลลินาถะได้เขียนคำอธิบายไว้เพียง ๘ สรรคະ ด้วยเหตุนี้ นักศึกษาส่วนใหญ่จึงเชื่อว่า งานดั้งเดิมของกาลิทาสน่าจะเหลือเพียง ๘ สรรคະเท่านั้น สรรคະอื่นๆ ซึ่งมีการกล่าวถึงการกำเนิดพระกุมารด้วยคงจะเป็นผลงานของกวีสมัยหลังที่ต้องการให้เนื้อเรื่องจบบริบูรณ์

เรื่องเริ่มคลี่คลาย เมื่อพระศิวะเห็นความจริงใจของนางปารวตี และยอมอภิเษกด้วย จะเห็นได้ว่ากาลิทาสมีการ วางโครงเรื่องไว้อย่างรัดกุม และดำเนินเรื่องอย่างเป็นขั้นตอนไปสู่จุดหมายท้ายเรื่อง นอกจากการจัดวางโครงเรื่องอย่างดีเยี่ยมแล้ว กาลิทาสยังใช้เนื้อเรื่องที่เหมาะสม โดยการนำเรื่องศักดิ์สิทธิ์จากคัมภีร์ปุราณะมาร้อยเรียงใหม่ ในรูปของกวีนิพนธ์ให้สมบูรณ์ และต่อเนื่อง ซึ่งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกำเนิดเทพเจ้านี้ถือเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ และเป็นมงคลกับกวีและผู้อ่านด้วย ตัวละครและฉากที่กาลิทาสเลือกมาแต่งกวีนิพนธ์เรื่องนี้ล้วนแต่มีความสำคัญและมีความพิเศษทั้งสิ้น กาลิทาสเลือกใช้เทพเจ้าสำคัญๆ คือพระศิวะ นางปารวตี (พระอุมาเทวี) พระอินทร์ พระนารทฤาษี พระวชิษณุฤาษี หรือภูเขาหิมาลัยซึ่งเป็นราชาแห่งภูเขา การเลือกใช้ตัวละคร ที่มีความสูงส่ง อาจเป็นเพราะกวีต้องการเสริมให้กวีนิพนธ์เรื่องนี้มีคุณค่าเหมาะสมกับบุคคลชั้นสูง หรือนักปราชญ์ที่มีความรู้ การเลือกฉากมาใช้ในเรื่อง กาลิทาสใช้ภูเขา และธรรมชาติ เป็นฉากสำคัญของเรื่อง อาจเป็นเพราะกาลิทาสติดใจในความงดงามตามธรรมชาติของภูเขาหิมาลัย อีกทั้งภูเขาหิมาลัยเองก็เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวฮินดูด้วย การเลือกภูเขาหิมาลัยที่มนุษย์ปุถุชนสามารถเห็นได้นั้น จึงเป็นเหมือนการเชื่อมโยงโลกแห่งความจริงกับจินตนาการของกวี ซึ่งทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ไม่ยาก และยังทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าการได้พุดถึงเรื่องที่ไกลตัวเกินไป แต่กวีกำลังเสนอภาพที่ได้พบเห็นเป็นประจำในแง่มุมใหม่ ที่คนทั่วไปไม่เคยนึกถึงเท่านั้น

ประโยชน์ (Prayojana) คือ ความเหมาะสมของจุดมุ่งหมาย เป็นเกณฑ์ที่สำคัญอีกข้อหนึ่ง ซึ่งโดยปกติแล้วกวีอินเดียมักจะไม่นับอภิวัตถุประสงค์ของเรื่องไว้ในงาน จึงเป็นหน้าที่ของผู้อ่านที่จะต้องหาจุดมุ่งหมายของกวีที่ซ่อนอยู่ในผลงานนั้น กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะนี้ เชื่อว่ากวีต้องการแสดงฝีมือให้เป็นที่ประจักษ์ เพราะเรื่องการกำเนิดพระกุมารมีเรื่องเล่าปรากฏในคัมภีร์ปุราณะภาษาสันสกฤตหลายฉบับ ดังนั้น เนื้อเรื่องจึงเป็นเรื่องเก่าที่แพร่หลายอยู่แล้ว กวีจะต้องใช้การนำเสนอที่น่าสนใจต่างไปจากเดิม เพื่อไม่ให้ผู้อ่าน รู้สึกเบื่อหน่ายกับเนื้อหาเดิมๆ ลักษณะเช่นนี้อภินวฤาษีเรียกว่า การเสริมพลังให้กวีนิพนธ์ (Sārayitum) โดยกวีจะทำการสิ่งที่เกิดซ้ำๆ หรือเป็นที่รู้จักอยู่แล้ว ให้ดูเป็นงานใหม่ หรือเรื่องใหม่ตามความคิดของผู้อ่าน นอกจากนี้กาลิทาสยังใช้การเสริมพลังด้วยลีลาของฉันทลักษณ์

ชนิดต่าง ๆ ที่มีจังหวะและให้ความไพเราะแตกต่างกันไป M. Mishra พบว่ากาฬิถาสใช้
ฉันทลักษณ์ ๗ ชนิด เพื่อแต่งกุมารสัมภวะ ได้แก่

อุปชาติฉันท	(I. 1 - 59, II. 1 - 74, VII. 1 - 93)
อนุษฎฉันท	(II. 1 - 63, VI. 1 - 94)
วังคีศฉันท	(V. 1 - 84)
วสันตฉันท	(III. 75, IV. 45, V. 85 - 86)
มาลินีฉันท	(I. 60, II. 64, III. 76, VII. 94 - 95)
วิโยคฉันท	(IV. 1 - 44)
ปุชปีตฉันท	(IV. 46, VI. 95) ⁵

การใช้ฉันทเหล่านี้ A. B. Keith พบว่า กาฬิถาสบรรจงเลือกใช้ฉันทที่มีจังหวะ
เหมาะสมกับเนื้อหาตอนต่างๆ ด้วย⁶

หากพิจารณาจากชื่อเรื่องของกวีนิพนธ์ อาจตีความได้ว่า กาฬิถาสอาจต้องการแสดง
ให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของพระสกันทกุมาร แต่ด้วยเหตุที่เนื้อเรื่องซึ่งเชื่อกันว่าเป็นงาน
ดั้งเดิมของกาฬิถาสมีเพียง ๘ สรรคเท่านั้น ศาสตราจารย์ M. Winternitz จึง
สันนิษฐานว่า เดิมกาฬิถาสคงจะได้แต่งถึงตอนกำเนิดพระสกันทกุมารด้วย แต่เนื้อหาตอนนั้น
อาจจะขาดหายไปนานแล้ว⁷ หากเป็นไปตามข้อสันนิษฐานนี้ ก็เป็นไปได้ว่ากาฬิถาสต้องการ
แสดงความสำคัญของพระสกันทกุมารด้วย สิ่งที่น่าประหลาดอยู่อย่างชัดเจนในกวีนิพนธ์เรื่องนี้
คือการแสดงความยิ่งใหญ่ของพระศิวะ และความงามของนางปารวตี รวมทั้งความงามของ

⁵ M. Mishra, *Metres of Kalidāsa* (Delhi : Tara Prakashan, 1977), p. 75 - 77.

⁶ A. B. Keith, *History of Sanskrit Literature* (London : Oxford University Press, 1966), p. 92.

⁷ M. Winternitz, *History of Indian Literature Vol III* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1985), p. 61.

ธรรมชาติ ตามตำนานของกาลิทาสชาวอินเดียเชื่อว่า เดิมกาลิทาสเป็นคนโง่ แต่ได้พรจาก พระกาลี ทำให้กาลิทาสมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และกลายเป็นกวีที่มีความสามารถในราชสำนัก ด้วยเหตุนี้กาลิทาสจึงนับถือพระกาลีมาก จนได้นามว่า ผู้เป็นทาสของพระกาลี⁸ จากตำนานนี้ประเด็นที่น่าพิจารณาคือ กาลิทาสน่าจะแฝงความ 'ภักดี' ต่อเทพเจ้าทั้ง ๒ คือ พระศิวะและนางปารวตีไว้ด้วย สมญานามที่กวีเรียกพระศิวะที่ปรากฏในเรื่องจึงดูเหมือนจะแฝงไปด้วยความชื่นชมในความยิ่งใหญ่ของพระศิวะ เช่น พระผู้เป็นใหญ่ในโลก (jagatpati.) (V. 59) พระผู้เป็นเจ้าของปศุสัตว์ (paśupati.) (VI. 95) ผู้เป็นศัตรูกับอสูร (ตรี) ปรุระ (purāri.) (V. 54) ผู้มีแปดรูป (aṣṭabhūti.) (VII. 76) ชื่อเหล่านี้มีที่มาจากเรื่องเล่าในคัมภีร์ปุราณะที่แสดงความยิ่งใหญ่ของพระศิวะทั้งสิ้น นอกจากพระศิวะแล้ว บทพรรณนาความงามของนางปารวตี ในสรรกะที่ ๑. ๓๑ - ๔๕ ก็แสดงว่ากวีต้องการให้ผู้อ่านเห็นความงามของนางปารวตีอย่างละเอียดด้วย นอกจากนี้การพรรณนาถึงความงามของธรรมชาติที่ปรากฏในเรื่องก็ ดูเหมือนว่ากาลิทาสต้องการจะแสดงความงามตามธรรมชาติ ในฤดูกาลต่างๆ ของอินเดีย ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะร่วมที่ปรากฏอยู่ในงานทุกเรื่องของกาลิทาส ทั้งกวีนิพนธ์และบทละคร⁹

สัมพันธะ (Sambandha) คือการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อเรื่อง (Abhidheya) และจุดมุ่งหมายของเรื่อง (Prayojana) ดังนั้น สัมพันธะจึงเป็นเสมือนหน้าที่สุดท้ายของกวี และงานประพันธ์ หลังจากนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้อ่าน สัมพันธะเป็นสิ่งที่แสดงถึงความพิถีพิถันและความละเอียดรอบคอบของกวี โดยสามารถประเมินได้จากความเหมาะสมของเนื้อเรื่องที่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมาย โดยจะต้องสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน จากการศึกษากวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ ผู้เขียนพบว่า เรื่องกุมารสัมภวะมีความกลมกลืนกันระหว่างเนื้อเรื่องและวัตถุประสงค์ของเรื่อง ความเหมาะสมเริ่มตั้งแต่กาลิทาสจัดวางโครงเรื่องได้เหมาะกับกวีนิพนธ์ชั้นสูง ซึ่งเป็นการแสดงถึงความพิถีพิถันของกวีตั้งแต่การเลือกเรื่องที่เหมาะสมกับจุดมุ่งหมาย ประโยชน์จากการเลือกเนื้อความตอนนี้

⁸ H. Heifetz, *The Origin of the Young God* (Delhi : Motilal Banarsidass, 1990), p. 3.

⁹ ดู A. Hillebrandt, *op. cit*, p. XXXV - XLVI.

จากคัมภีร์ปุราณะยังสะท้อนให้ผู้อ่านเห็นว่ากวีมีความชำนาญในคัมภีร์ปุราณะ และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่จะนำเนื้อหาในเชิงศาสนามาแต่งเป็นกวีนิพนธ์ได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้การเลือกโครงเรื่องที่พิถีพิถันแล้ว การเลือกใช้ตัวละครในเรื่อง กาลิทาสก็พิถีพิถันเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการที่กาลิทาสเลือกคำประพันธ์ให้เหมาะสมกับเนื้อความตอนนั้น ๆ เช่น สรรคที่ ๑ กาลิทาสใช้อุปมาติฉันทในการพรรณนาความงามของภูเขาหิมาลัย และความงามของนางปารวตี อุปมาติฉันทเป็นฉันทที่มีจังหวะเหมาะสำหรับการพรรณนาความงามดังที่เกษเมนทร กวีชาวคัมภีร์ ที่มีชีวิตอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ซึ่งร่วมสมัยกับอภินวฤกษ์กล่าวว่าไว้ในตำราสุวฤคตติลภว่า

การพรรณนาความงามของนางเอกผู้สูงส่ง ในฐานะที่เป็นตัวเร่งเร้ารัก รวมทั้งองค์ประกอบของตัวละครต้นสรักในวสันตฤดู ย่อมงามแวววาวด้วยอุปมาติฉันท¹⁰

จุดประสงค์ที่น่าจะเป็นจุดประสงค์ดั้งเดิมของกวีอีกประการหนึ่ง คือ กวีอาจจะต้องการสรรเสริญพระสกันทกุมาร ดังที่ปรากฏอยู่ในชื่อของเรื่อง แต่น่าเสียดายที่ต้นฉบับที่พรรณนาเนื้อความตอนนี้นักศึกษาทั่วไปไม่ยอมรับว่าเป็นงานของกาลิทาส แต่ถ้าพิจารณาจากร่องรอยที่ยังปรากฏอยู่ในงาน ก็สามารถตีความได้ว่ากวีคงต้องการสื่อว่าพระสกันทกุมารเป็นเทพเจ้าที่มีความพิเศษ เพราะกว่าที่พระองค์จะถือกำเนิดได้นั้น เป็นเรื่องลำบากยิ่ง เนื้อความตอนนี้สื่อถึงความ 'ไม่ธรรมดา' ของเทพเจ้าที่เป็นโอรสองค์สำคัญของพระศิวะและนางปารวตี

กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะนั้น กาลิทาสคงจะมีได้ต้องการแสดงความไพเราะของกวีนิพนธ์เท่านั้น แต่คงต้องการสรรเสริญเทพเจ้าทั้งสอง คือพระศิวะและพระอูมาไปพร้อมกันด้วย การที่กาลิทาสเลือกใช้ตัวละครที่เป็นเทพเจ้าและพระเทวีองค์สำคัญ ช่วยให้กวีสามารถสรรเสริญเทพเจ้าได้อย่างเต็มที่ และวิธีการก็จะพิเศษไปจากบทสรรเสริญเทพเจ้าในคัมภีร์ปุราณะ คือกาลิทาสสามารถใส่ความมีชีวิตชีวาและสีสันให้กับตัวละครได้อย่างเต็มที่ น่าสังเกตว่ากาลิทาสเน้นความสำคัญที่นางปารวตีมากกว่าพระศิวะ สิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับนาง

¹⁰ ปราณี พาพานิช (แปล) สุวฤคตติลภ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

ปารวดีจะถูกนำมาแสดงอย่างละเอียดและเป็นลำดับ ซึ่งอาจจะสอดคล้องกับตำนานของ ‘กาลิทาส’ (ผู้เป็นทาสของพระกาลิ) ก็เป็นไปได้

จากเนื้อความในคัมภีร์มหาภารตและปุราณะอีกหลายฉบับ บอกให้ทราบว่พระอุมาเทวีหรือนางปารวดีมีรูปโฉมงดงาม แต่เชื่อว่าไม่มีฉบับใดที่จะพรรณานางปารวดีได้ละเอียดเท่ากับในกุมารสัมภวะ กาลิทาสพรรณานางงามของนางทุกประการตั้งแต่เท้าจนถึงศีรษะ เช่นบทพรรณนาเอวและรอยที่ท้องของนางปารวดี ดังความว่า

นางปารวดี ผู้มีเอวคอดดั่งเวท มีรอยอันงามสามรอยที่ท้องน้อย
เหมือนกับบันไดที่ความสาวสร้างขึ้นมาเพื่อให้พระกามเทพใช้ข้าม

(Kumārasambhava. I. 39)

นางปารวดี ผู้ซึ่งพระพรหมได้สร้างงามด้วยความยากลำบากอย่าง
ยิ่ง เพราะต้องการรวมเอาความงามจากสิ่งทั้งมวลมาไว้ในที่แห่งเดียวกัน

(Kum. I. 49)

การพรรณานางงามของนางปารวดีนั้น นอกจากกาลิทาสจะเป็นผู้พรรณาเองแล้ว กาลิทาสยังได้สรรเสริญความงามของนางปารวดีผ่านสายตาของตัวละครอื่น ๆ ด้วย เช่น ตอนที่พระกามเทพเห็นความงามของนางปารวดี ทำให้เกิดความมานะขึ้นอีกครั้ง ดังความว่า

พระธิดาของราชันแห่งขุนเขา (นางปารวดี) ผู้ถูกติดตามโดยเหล่าวาน
เทพธิดา ได้ถูกมองเห็นแล้ว ครั้งนั้น ความห้าวหาญของพระกามเทพ
ที่หมดสิ้นลงไปแล้ว ก็กลับคุกรุ่นขึ้นอีกครั้ง เสมือนเป็นเพราะคุณ คือ
ร่างกายของนาง

(Kum. III. 52)

การที่กาลิทาสพรรณานางงามและคุณสมบัติของนางปารวดีอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้อ่านเห็นตามกวีว่า นางปารวดีเป็นผู้ที่ทรงไว้ซึ่งความงามอย่างยิ่ง และเหมาะสมกับพระศิวะ ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุด กาลิทาสได้แสดงภาพของนางปารวดี ในขณะที่นางนั่งบำเพ็ญตบะเพื่อ

ขอพรจากพระศิวะว่านางเปรียบเหมือนภูเขาและแผ่นดินในฤดูร้อนที่ยาวนาน เมื่อฝนตกก็สร้างความชุ่มชื้นให้แก่นาง ขณะเดียวกันก็สร้างความชุ่มชื้นให้กับผืนดินที่แห้งผากเพราะความร้อนด้วย กาลิทาสแสดงภาพเป็น ๒ นัย คือ ระหว่างหยดน้ำที่ไหลไปตามส่วนต่างๆ ของร่างกายนาง ซึ่งเหมือนกับหยดน้ำที่ไหลจากภูเขาสู่อ่างน้ำธรรมชาติ Ingalls ยกย่องบทพรรณานี้ว่า กาลิทาสสามารถพรรณนาภาพได้อย่างงดงามยิ่ง¹¹

เธอผู้ถูกแผดเผาด้วยความร้อนอย่างยิ่งจากแหล่งความร้อนหลายอย่าง ทั้งความร้อนจากดวงอาทิตย์ และความร้อนจากกองภูมย์ หลังจากกิมหันต์ฤดูผ่านพ้นไป หยาดน้ำที่ให้ความชุ่มชื้นก็มาแทน ใจจากความร้อนได้ระเหยจากร่างกายของนางพร้อมๆ กับไอร้อนที่ระเหยจากพื้นดิน

(Kum. V. 23)

ฝนหยดแรกที่ตกลงมาได้หยุดอยู่ชั่วครู่หนึ่งที่ขนตานาง จากนั้นจึงหยดสู่ริมฝีปากล่าง ได้ตกลงและแตกกระจาย บนเนินอกที่อวบอิมของนาง จากนั้น ได้เคลื่อนผ่านรอยที่หน้าท้อง และค่อย ๆ ไหลลงมาอย่างช้า ๆ สู่หน้าอก

(Kum. V. 24)

จากเนื้อความข้างต้น ความหมายชั้นที่ ๑ คือ กวีได้แสดงถึงความมุ่งมั่นของนางปารวตี แต่กวีอาจต้องการสื่อความสำคัญมากกว่านั้น นัยที่กวีเสนอคือต้องการให้เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างแผ่นดินกับนางปารวตี ผู้เปรียบดั่งมารดาโลก (lokamātā) ดังนั้น กวีจึงใช้การบรรยายแบบคู่ขนาน เช่น กวีกล่าวถึงเนินอกนาง ก็สามารถเปรียบได้กับภูเขานาภีหรือสะคี ก็เปรียบได้กับอ่างน้ำธรรมชาติ เป็นต้น เพื่อเป็นการแนะนำผู้อ่านคิดประหวัดถึงพลังของสตรี ที่ให้กำเนิดสรรพสิ่งทั้งมวลด้วย

¹¹ Daniel H. H. Ingalls. *Sanskrit Poetry* (Massachusetts : Harvard University Press, 1968), p. 28 - 30.

นอกจากนั้นกาลิทาสยังต้องการแสดงความงดงามของธรรมชาติ ซึ่งมักจะปรากฏอยู่ในงานทุกเรื่องของกาลิทาส จุดประสงค์นี้สัมพันธ์กับการเลือกฉากที่เหมาะสมคือ ภูเขาหิมาลัยซึ่งเป็นฉากสำคัญตลอดเรื่อง

กาลิทาสเปิดเรื่องโดยการพรรณนาภูเขาหิมาลัยตามลักษณะภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นการกล่าวถึงภาพทิวทัศน์ที่กว้างก่อน จากนั้นจึงค่อยๆ จัดภาพให้เล็กลงตามลำดับด้วยจินตนาการของกวี กาลิทาสเห็นว่าภูเขาหิมาลัยมีขนาดใหญ่กว่าภูเขาอื่นๆ ดังนั้น จึงน่าจะเป็นราชานแห่งขุนเขาทั้งหมด ดังความว่า

ในทิศอุดรมีราชาแห่งภูเขา ผู้เป็นเทพเจ้านามว่าหิมาลัย ขยายจรด
มหาสมุทรทั้งฝั่งตะวันออกและตะวันตก ตระหง่านดุจดั่งไม้สำหรับ
วัดปถพี

(Kum. I. 1)

การเลือกภูเขาหิมาลัยเป็นฉากใหญ่ของเรื่อง เป็นการเอื้อให้กวีสามารถพรรณนาสิ่งเล็กๆ บนภูเขาได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ กาลิทาสได้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบอื่นๆ ที่อาศัยอยู่บนภูเขาหิมาลัยด้วย ดังจะเห็นได้จากการพรรณนาฉากในฤดูใบไม้ผลิบนภูเขาแห่งนี้ ดังความว่า

“ดอกกรรณิการ์แม้จะมีสีที่งดงาม แต่ก็ดูเหมือนจะเจ็บปวด เพราะ
การปราศจากกลิ่นหอม ซึ่งถือเป็นเรื่องธรรมดาที่พระผู้สร้างจะไม่ให้
ความสมบูรณ์แบบแก่สิ่งใด ๆ บนโลก”

(Kum. III. 28)

“ดอกปัลลัสสะที่ยังดูมีสีแดงสด และกลมดุจดวงจันทร์ซึ่งอยู่อีกด้าน
หนึ่งของพุ่มไม้ในป่า นั้น เปรียบเสมือนกับว่าเป็นเล็บที่งดงามของฤดูใบไม้ผลิ”

(Kum. III. 29)

“ฤดูใบไม้ผลิที่แสนจะงดงามได้ประดับหน้าผากของเธอด้วยดิลก คือ
หมู่ผึ้ง ริมฝีปากนางคือใบมะม่วงอ่อน ที่มีสีแดงสดเหมือนกับแสงของ
พระอาทิตย์ในยามเช้า”

(Kum. III. 30)

“ตาของกวางทั้งหลายมองไม่เห็น เพราะเรณูจากเกสรของต้นปริยาละ (priyāladruma mañjarīṇām) พวกมันวิ่งไปด้วยความหลง ได้ปะทะกับลมจากป่าโปร่ง ที่เต็มไปด้วยเสียงพึมพำของใบไม้แห่งที่ ร่วงหล่น”

(Kum. III. 31)

“นกดุเหว่าตัวผู้ที่กำลังเกาะบนกิ่งมะม่วงอันสวยงาม ได้ส่งเสียงอัน ไพเราะ ที่เป็นเสมือนการให้กำลังใจ กามเทพผู้รอบรู้วิธีการทำลาย ความเย่อหยิ่งในใจของเหล่าสตรีผู้สูงศักดิ์”

(Kum. III. 32)

“เหงื่อได้เกิดขึ้นและไหลไปบนร่างกาย ที่ลูปไล้ไว้ด้วยเครื่องสำอาง ของเหล่านางกินรี ซึ่งมีใบหน้าและริมฝีปากซีด เนื่องจากฤดูหนาวแห้ง จะผ่านพ้นไป”

(Kum. III. 33)

“ฝั่งตัวผู้ ดื่มน้ำหวานจากดอกไม้พร้อมด้วยคู่รัก ขณะที่กวางตัว ผู้ใช้เขาของมันสัมผัสกับคู่รัก ที่มีนัยน์ตาหลับปริ้ม เพราะเป็นสุขจาก การสัมผัส”

(Kum. III. 36)

“นางข้างพ่นน้ำที่เจือด้วยเกสรดอกบัวที่หอม ให้แก่ข้างตัวผู้ด้วยความ รักยิ่ง นกจักรวาลได้แสดงความรักคู่รักของมัน โดยการแบ่งก้านบัวที่ มันกินให้นางนกกครั้งหนึ่ง”

(Kum. III. 37)

การที่กาลิทาสแสดงรายละเอียดปลีกย่อยเหล่านี้อย่างละเอียด แสดงให้เห็นว่ากาลิทาสเป็นผู้ที่มีความพิถีพิถัน และต้องการจะเก็บรายละเอียดทุกส่วนในป่าบนเขาหิมาลัย ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ ต้นไม้ หรือแมลง การพรรณนาของกาลิทาสมิใช่การแสดงลักษณะอย่าง ธรรมดา แต่ได้ใส่สีสันไว้ในฉากต่างๆ ด้วยลักษณะนี้ อภินวคูปตะเรียกว่า การทำให้สวยงาม (udbhāsayitum) คือ ให้มีความงามทั้งโลกในจินตนาการและโลกแห่งความจริง เช่น

ในคาถาที่ ๓๗ การที่ข้าง ๒ ตัวพ่นน้ำให้แกกัน กาลิทาสมองว่าตัวหนึ่งเป็นนางข้างที่พ่นน้ำด้วยความรัก (rasāt) และน้ำนั้นมิใช่ น้ำธรรมดา หากแต่เป็นน้ำที่มีกลิ่นหอม เพราะมีเกสรของดอกบัวเจืออยู่ด้วย (pankajarenugandhī)

ฉากในเรื่องนี้ถือเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่เอื้อให้กวีแสดงความสามารถและจินตนาการที่กว้างไกล ผู้อ่านจะเห็นความน่ารื่นรมย์ของบรรยากาศในเรื่องที่เหมาะสมกับการแสดงความรัก ฉากเหล่านี้ถือเป็นเหตุเสริมที่จะทำให้ความรักเกิดและงอกงามขึ้น

ความพร้อมของผู้อ่าน (Adhikāra) คือ การรับรู้รสและคุณค่าของวรรณคดีประเภทกวีนิพนธ์ ต่างจากการรับรู้รสของวรรณคดีประเภทละคร ซึ่งผู้ชมสามารถรับรู้ความรู้สึกต่างๆ ของตัวละครผ่านการแสดงได้ กวีนิพนธ์สันสกฤตมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น ลักษณะเฉพาะของภาษาในฉันทลักษณ์ จินตนาการที่ลึกซึ้งของกวี ตลอดจนอรรถาธิบายของภาษาชนิดต่าง ๆ ที่กวีใช้ตกแต่งงาน ซึ่งล้วนแต่ต้องอาศัยความสามารถในการอ่าน อานันทวรรณะและอภินวคูปตะจึงให้ความสำคัญกับผู้อ่านไม่น้อย เพราะเห็นว่าการทำงานจะประสบผลสำเร็จได้นั้นมิใช่ขึ้นอยู่กับกวีหรือผลงานเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องรวมกับความมีใจพร้อมที่จะรับรสวรรณคดีด้วย อานันทวรรณะ เรียกผู้อ่านที่มีลักษณะเช่นนี้ว่าสหฤทัย (Sahṛdaya) ซึ่งต้องมีลักษณะพิเศษ ดังความว่า

“tadā jayante guṇā yadā
te saḥṛdayair gṛhyante
ravikiraṇānuḡrḥītāni bhavanti
kamalāni kamalāni”¹²

กุสุมา รักษมณี ได้แปลเนื้อความตอนนี้ของอานันทวรรณะว่า

“คุณค่าจะเป็นที่ประจักษ์ก็ต่อเมื่ออยู่ในมือสหฤทัย
ดอกบัวจะเป็นดอกบัวก็ต่อเมื่อสัมผัสแสงอาทิตย์”¹³

¹² K. Krishnamoorthy ed. *Anandavardhana's Dhavanyaloka* (Dharwar : Karnatak University, 1974), p. 38.

¹³ กุสุมา รักษมณี, “สุนทรียรสในวรรณคดีเรื่องมหาภารต” (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ มหาคาพย์มหาภารตะ : ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย ครั้งที่ ๒ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

จากความข้างต้นอันนทรรณะบอกกับผู้อ่านว่า ดอกบัว (งานนิพนธ์สั้นสกฤต) จะเป็นดอกบัวที่สวยงาม และมีคุณค่า (สวยและหอม) ได้ก็ต่อเมื่อได้สัมผัสกับแสงอาทิตย์ (ผู้อ่านเป็นสหฤทัย) ดังนั้น ผู้อ่านที่เป็นสหฤทัยจะประจักษ์รู้ถึงความงามและคุณค่าที่กวีซ่อนอยู่ในงานประพันธ์ ได้เหมือนกับดอกบัวบานที่หอมเมื่อได้รับแสงอาทิตย์ ในขณะที่เดียวกันถ้าผู้อ่านปราศจากความเป็นสหฤทัย ก็ไม่สามารถสัมผัสความงดงามและคุณค่าของกวีนิพนธ์ได้ เหมือนกับดอกบัวที่หุบอยู่ ก็จะไม่งามและปราศจากกลิ่นหอม ผู้เขียนคิดว่าผู้ที่อ่านกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะควรมีคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

ผู้อ่านควรเป็นสหฤทัย คือเป็นผู้อ่านที่มีความเข้าใจกวีนิพนธ์ สามารถที่จะรับความรู้สึกของกวีหรือตัวละครได้ด้วยการเปิดใจและอ่านกวีนิพนธ์อย่างตีความ จากภาษา คำ และลักษณะสำนวนที่กวีใช้ เนื่องจากกวีจะไม่สื่อกับผู้อ่านอย่างตรง ๆ แต่จะใช้ชั้นเชิงกวีในการสื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของกวี ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้อ่านที่จะต้องตีความ วัตถุประสงค์ที่กวีแฝงไว้ในคำประพันธ์ ดังเช่นที่กาลิทาสแสดงอาภักปิริยาของนางปารวตี ดังต่อไปนี้

ขณะที่เทวฤาษีได้กล่าวเช่นนี้ นางปารวตีผู้ยืนอยู่ข้าง มีใบหน้าที่ก้มลง
(*adhomukhī*) นับ (*gaṇayāmāsa*) กลีบดอกบัวเล่น
(*līlākamalapatrāṇi*)

(Kum. VI. 84)

ข้อความข้างต้นกาลิทาสต้องการสื่อว่า นางปารวตีมีอาการอายเนื่องจากเทวฤาษีมา เจริญอุทธรณ์ให้อภิเษกกับพระศิวะ คำว่า *adhomukhī* เป็นการแสดงอาการอาย ส่วน คำว่า *gaṇayāmāsa līlākamalapatrāṇi* เป็นผลจากที่นางปารวตีอาย ข้อความตอนนี้ไม่มีศัพท์คำใดที่หมายถึงอาย แต่จากบริบทในเรื่องทำให้ผู้อ่านทราบได้ว่า นางกำลัง อาย อาการอายเหล่านี้เป็นอนุภาวะของนางปารวตี ซึ่งผู้อ่านที่เป็นสหฤทัยก็จะสามารถรับรู้ ถึงสฤงคารรสที่เกิดขึ้นได้ หรือตัวอย่างพฤติกรรมของนางปารวตีที่ว่า

“นางผู้มีผมอันงาม มารับใช้พระศิวะทุกวัน ด้วยการเก็บดอกไม้สำหรับ
พลีกรรมทำความสะอาดแท่นบวงสรวง หาน้ำและหญ้าเพื่อประกอบพิธี
และหายจากความเมื่อยล้าด้วยแสงพระจันทร์บนเศียรนั้น”

(Kum. I. 60)

การที่นางปารวตีปรนนิบัติรับใช้พระศิวะโดยการขอมทำงานหนักทุกวัน และหาเหนื่อยเพราะแสงจันทร์ ทำให้สลดท้อใจได้ว่า นางปารวตีมีความรักยิ่งกัพระศิวะ แม้ว่าจะทำงานหนักแต่นางก็มีความสุข เพราะได้ปรนนิบัติเทพเจ้าที่นางหลงรัก กวีมิได้บอกกับผู้อ่านอย่างตรง ๆ ว่านางมีความสุข แต่จากบริบทในเรื่องว่า นางหาเหนื่อยเพราะแสงจันทร์บนพระเศียรพระศิวะ (ได้เห็นพระพักตร์พระศิวะ) ก็ทำให้ผู้อ่านเข้าใจตรงกับกวีได้

ความรู้เกี่ยวกับเทพปกรณัมอินเดีย (Indian Mythology) ความเข้าใจเรื่องเทพปกรณัมอินเดียเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจและทราบเรื่องได้ดีขึ้น เพราะกวีจะยกชื่อสถานที่ เทพเจ้า หรือบุคคลในประวัติศาสตร์มากล่าวอ้างถึงอยู่เสมอ เช่น การอ้างถึงหมูป่าตัวใหญ่ (mahāvarāha) ที่ใช้เขี้ยวจัดแผ่นดินขึ้นจากน้ำ (Kum. VI. 8) กวีหมายถึงเทพปกรณัมตอนนราหาวตาร (พระวิษณุอวตารเป็นหมูป่า) เพื่อสังหารหิรัณยักษะ การอ้างถึงพระผู้ตัดปีกของภูเขา (gotrabhit) กวีหมายถึงพระอินทร์ซึ่งทำลายปีกของภูเขาทั้งหลายด้วยวัชระ (Kum. II. 52) ทำให้ภูเขาทั้งหลายไม่สามารถบินได้ หรือการอ้างถึงพระราชาปฤถุ (Kum. I. 2) ก็เป็นการอ้างถึงตำนานของพระราชาปฤถุกษัตริย์องค์สำคัญในสุริยวงศ์ ดังนั้น ผู้อ่านที่มีความรู้เกี่ยวกับเทพปกรณัมฮินดู จึงสามารถเข้าใจเรื่องได้ทันทีเมื่อกวีอ้างถึงสำหรับผู้ที่ไม่ทราบเรื่อง ก็อาจจะเป็นอุปสรรคได้ เพราะไม่เข้าใจว่ากวีกำลังสื่อถึงอะไร

ความเข้าใจรูปแบบของภาษา ในการอ่านกวีนิพนธ์สันสกฤต ผู้อ่านควรมีความเข้าใจไวยากรณ์สันสกฤตที่เพียงพอ เพื่อจะได้รู้ความหมายแน่ที่เกี่ยวข้อกับไวยากรณ์ เช่น การสร้างรูปประโยคให้ประธานเป็นผู้ถูกกระทำ (Passive Voice) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“anuprayātā vanadevatābhyām adṛśyata
sthāvararājakanyā”

(Kum. III. 52)

พระธิดาของราชันแห่งขุนเขาเป็นผู้ถูกติดตามแล้ว โดยเหล่าวนธิดา ได้
ถูกมองเห็นแล้ว

การที่กวีใช้รูปประโยคกรรมวาจก เพื่อต้องการเน้นความสำคัญของกรรม คือนางปารวตี ส่วนผู้กระทำกริยานั้นพระกามเทพเป็นเพียงส่วนประกอบของประโยคเท่านั้น

นอกจากรูปของประโยคที่กวีใช้สื่อความแล้ว การลำดับความและประเภทของคำสมาส ตลอดจนคำกริยาที่กาลิทาสเลือกใช้ก็มีนัยแฝงทั้งสิ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

หลังจากทาสีแล้ว (*rañjayitvā*) ซึ่งเท่าทั้งสองของนาง (*caranau*) โดยเพื่อนผู้หัวเราะแล้ว กล่าววว่า (*parihāsapūrvam*) จงสัมผัส (*sprśa*) พระจันทร์ที่ศีรษะของสามีเธอด้วยสิ่งนี้ นางปารวตีผู้มีคำอวยพรอันกระทำแล้วได้ดี (*jaghāna*) เพื่อนของนางด้วยดอกไม้โดยมิได้เอ่ยคำใด ๆ

(Kum. VII. 19)

กาลิทาสเลือกใช้ *vrañj* ซึ่งเป็นธาตุที่มี ๒ ความหมาย คือหมายถึง รักหรือย้อมก็ได้ แต่ผู้อ่านจะเข้าใจว่าต้องใช้ในความหมายที่ ๒ คือ ย้อม หรือ การทา เพราะบริบทต่อมาคือเท่าทั้ง ๒ (*caranau*) *sprśeti* กวีใช้การสนธิศัพท์ คือ *sprśa* กับ *iti* ดังนั้นผู้อ่านจะต้องเข้าใจเกณฑ์การใช้สระสนธิด้วย นอกจากนี้ก็ต้องเข้าใจว่า กวีใช้การประกอบศัพท์คำนี้จาก *√sprś* ในหมวดคำสั่ง (*imperative*) ดังนั้น จึงต้องแปลว่า จงสัมผัส ลำนวนหรือลำดับของคำก็มีความสำคัญเช่นกัน จากข้อความข้างต้นกวีสร้างศัพท์คำว่า มีเสียงหัวเราะอยู่ข้างหน้า (*parihāsapūrvam*) ผู้อ่านต้องเข้าใจว่ากวีสื่อถึงการหัวเราะก่อนแล้วจึงพูด การเข้าใจศัพท์สมาสก็ถือเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจ กวีสร้างศัพท์คำว่า *śiraścandrakalā* ศัพท์คำนี้ ต้องแปลเป็นตัดปुरुชสมาสจึงจะได้ความว่า ส่วนของพระจันทร์บนศีรษะ หากผู้อ่านใช้การแปลศัพท์เป็นกรรมธารยสมาส หรือวันทวสมาสก็จะไม่ได้ความ ประการสุดท้ายคือ กาล (*tense*) ที่กวีใช้ในแต่ละบทก็มีความสำคัญเช่นกัน เพราะแสดงว่ากวีได้เลือกสรรคำแล้ว เช่น *jaghāna* ประกอบศัพท์จาก *√han* ทำทวิภาวะอดีตกาล (*reduplicated perfect*) คำนี้กวีสื่อถึงสิ่งที่ทำเสร็จสิ้นแล้ว ดังนั้น จึงไม่ใช่ *Imperfect* ซึ่งแสดงกริยาที่กำลังเพิ่งทำ และไม่ใช้หมวด *Aorist* ซึ่งแสดงถึงอดีตกาลที่ผ่านไปนานแล้ว

ลักษณะเหล่านี้เป็นคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจภาษา ซึ่งหากผู้อ่านมีความเข้าใจความหมายแฝงที่อยู่ในภาษาสันสกฤตดังที่กล่าวมาแล้ว ก็จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องและสิ่งที่กวีแฝงไว้กับไวยากรณ์ได้ และจะช่วยให้ผู้อ่านตระหนักถึงคุณค่ากวีนิพนธ์ได้เข้าใจดียิ่งขึ้น

ความรู้เกี่ยวกับขนบวรรณกรรมและอสังการสันสกฤต สิ่งที่ผู้อ่านจะต้องทำความเข้าใจก่อนที่จะอ่านวรรณคดีสันสกฤต คือการทำความเข้าใจขนบในการแต่งวรรณคดี และอสังการทางภาษาที่กวีใช้ตกแต่งงาน สิ่งที่เป็นขนบวรรณกรรมที่พบได้บ่อย คือการชมความงามของสตรีอินเดียซึ่งพบอยู่เสมอ เช่น สตรีที่มีริมฝีปากงามนั้นริมฝีปากจะเหมือนกับผลคำลึง (Kum. III. 67) มีดวงตาเหมือนดอกบัว (Kum. I. 40) หรือมีรอยที่ท้องน้อยจำนวน ๓ รอย (Kum. I. 39, V. 24)

นอกจากขนบในการชมความงามของสตรีแล้ว ยังมีขนบธรรมเนียมที่เกี่ยวกับความเชื่อของคนอินเดียอีก เช่น ต้นไม้ทั้งหลายจะมีดอกก็ต่อเมื่อได้สัมผัสกับเท้าของสาวงามเท่านั้น¹⁴ ในกวีนิพนธ์ กุมารสัมภวะ กวีได้แสดงความเชื่อนี้ไว้ด้วย ดังความว่า

ตอนนั้น ดอกไม้ทั้งหลาย พร้อมกับใบอ่อนๆ ได้ผลิออกจากลำต้น
ในทันที โดยไม่ต้องรอกการสัมผัสจากเท้า (*pādena*) ที่มีเสียงกำไล
ข้อเท้าของหญิงงามทั้งหลาย (*sundarīṇām*)

หากผู้อ่านปราศจากความเข้าใจขนบวรรณกรรม และความรู้เกี่ยวกับความเชื่อของชาวอินเดียแล้วก็จะไม่เข้าใจว่าเหตุใดสาวงามต้องเอาเท้าไปสัมผัสกับต้นไม้

ความรู้เรื่องอสังการก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง ที่จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจถึงความงามที่มีมากกว่าหนึ่งชนิดในกวีนิพนธ์เพียงบทเดียว เช่น อสังการชนิดอุปมาในบางบท ก็จัดเป็นอุปเปรกษาได้ เช่น เปรียบเหมือนไม้สำหรับวัดพลที (*prthivyā iva mānadaṇḍah*) คุณสมบัติของผู้อ่านทั้งหมดที่ผู้เขียนได้กล่าวมาแล้ว จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือสำคัญ ที่จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าถึงคุณค่าและความงดงามอย่างแท้จริงของกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ ซึ่งไม่

¹⁴ Heifetz, *op. cit.*, p. 150.

เพียงแต่ต้องอาศัยคุณค่าของงานนิพนธ์เท่านั้น แต่ต้องพิจารณารวมไปกับผู้อ่าน ที่ต้องมีคุณสมบัติพอที่จะรับรู้คุณค่านั้นได้ กล่าวคืองานที่มีคุณค่าจะคู่ควรกับผู้อ่านที่รู้คุณค่าเท่านั้น

จากการศึกษาคุณค่าของกวีนิพนธ์เรื่องกวมารสัฆะตามเกณฑ์ของอภินวฤปตะ ทำให้ผู้เขียน ได้ข้อสรุปว่า กาลิทาสใช้ความพิถีพิถันและความรอบคอบอย่างยิ่งในการสรรค์สร้างกวีนิพนธ์เรื่องนี้ ทำให้เมื่อพิจารณาในแง่มุมใด หรือใช้เกณฑ์การวิจารณ์ของนักวิจารณ์คนใดก็ตาม คุณค่าของกวีนิพนธ์เรื่องนี้ก็ยังเป็นที่ประจักษ์ชัด และการวิจารณ์งานก็มิได้ทำให้คุณค่ากวีนิพนธ์เรื่องนี้ลดถอยลงแต่อย่างใด ในทางกลับกัน กลับเป็นการยืนยันถึงอัจฉริยภาพของกาลิทาสให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้ข้อสรุปอีกประการหนึ่ง คือการเสพกวีนิพนธ์สันสกฤตมิใช่เพียงเพื่อการทราบเรื่องหรือลักษณะการแต่งของกวีเท่านั้น หากแต่สิ่งที่สำคัญ คือการเปิดใจรับความงามทางวรรณคดีจากงานนิพนธ์นั้น ๆ ที่จะทำให้อ่านอิมเอบใจไปกับความงามและคุณค่าในแง่มุมต่าง ๆ ของกวีนิพนธ์ ซึ่งสิ่งนี้น่าจะเป็นจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการอ่านวรรณคดี

บรรณานุกรม

- กุสุมา รัชมณี. “สุนทรียรสในวรรณคดีเรื่องมหาภารตะ” เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ มหาภาพัฒนมหาภารตะ : ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย ครั้งที่ ๒ วันที่ ๒๐ – ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓ ห้องประชุม ๑๐๕ ตึกอักษรศาสตร์ ๑ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓. หน้า ๑ – ๘. (อัดสำเนา)
- ปราณี พาพานิช. สுவฤตตติลภ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- Clothey, F. W. **The Many Faces of Murukan**. Netherlands : Mouton, 1978.
- Heifetz, Hank. **The Origin of the Young God**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1990.
- Hillebrandt, Alfred. **Kalidasa and Estimate of his Literary Merit**. Calcutta : The World Press, 1971.
- Ingalls, Daniel H. H. **Sanskrit Poetry**. Massachusetts : Harvard University Press, 1968.
- _____. & Others. **The Dhavanyāloka of Ānandavardhana with the Locana of Abhinavagupta**. Massachusetts : Harvard University Press, 1990.
- Kale, M. R. (ed & tr.) **Kālidāsa's Kumārasambhava**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1986.
- Keith, A. B. **A History of Sanskrit Literature**. London : Oxford University Press, 1966.
- Krishnamoorthy, K. (ed & tr.) **Anandavardhana's Dhavanyaloka**. Dharwar : Karnatak University, 1974.
- Lokamani dāhala ed. **Dhavanyālokaḥ**. Delhi : Bhāratīyā Vidya, 2000.
- Mishra, M. **Metres of Kālidāsa**. Delhi : Tara Prakashan, 1977.
- Winternitz, M. **History of Indian Literature**. Vol III. Delhi : Motilal Banarsidass, 1985.